

Hanna Meretoja

Kerronnallistamisen halusta ja vaaroista: narratologinen (intohimo)kertomus kirjallisen mielen rakentumisesta

Maria Mäkelä: *Uskoton mieli ja tekstuaaliset petokset. Kirjallisen tajunnankuvauksen konventiot narratologisena haasteena*. Tampere: Tampere University Press, 2011. 390 s.

Maria Mäkelän väitöskirja on ”deskriptiivisen poetiikan hengessä” kirjoitettu kunnianhimoinen narratologinen tutkimus, joka pyrkii luomaan uutta teoriaa tajunnankuvauksen muodoista, kehityksestä ja merkityksistä. Se käy kriittistä keskustelua niin klassisen kuin jälkiklassisen narratologian kanssa ja selvittää, mitä uskottomuuskirjallisuus voi opettaa meille tajunnankuvauksen taustalla piilevistä kirjallisista konventioista sekä mielten tekstualisoinnin ja kerronnallistamisen ongelmista – ja lopulta myös vaaroista. Se on tärkeä tutkimus, joka kutsuu (ja osin myös tietoisesti provosoi) keskusteluun laajemminkin kokemuksen ja kertomuksen suhteeseen liittyvistä kysymyksistä. Samalla se esiintyy leikkisästi ”kertomuksena lukevista mielistä” (s. 60). Minut se innoitti kirjoittamaan esseemäisen arvion, jossa arviointiakin tärkeämpänä tavoitteena on osallistua keskusteluun pohtimalla paria väitöskirjan herättämää teoreettis-metodologista kysymystä – yhtäältä historiallisuuteen ja kontekstualisointiin, toisaalta kokemuksen ja kertomuksen suhteeseen liittyviä kysymyksiä – joilla on merkitystä laajemmin nykyisen kertomuksen tutkimuksen kentän hahmottamisen kannalta.

Väitöskirjan aineisto ulottuu tunnetuista uskottomuuskirjallisuuden klassikoista vähemmän tunnettuun nykykirjallisuuteen ja mediaskandaalin ympärille syntyneeseen ”tosielämän” kertomussikermään. Ensimmäisen ryhmän muodostavat neljä klassikkoromaania: Madame de La Fayetteen *Clèvesin ruhtinatar* (*La Princesse de Clèves*, 1678), Choderlos de Laclos’n *Vaarallisia subteita* (*Les Liaisons dangereuses*, 1782), Gustave Flaubertin *Madame Bovary* (1857) ja Kate Chopinin *Herääminen* (*The Awakening*, 1899). Analyysit pyrkivät osoittamaan, miten ”uskottomuuden temaattiset aiheet syntyvät vuoropuhelussa mielten kuvaamisen kielellisten ja kerronnallisten keinojen kanssa” (s. 12). Loput kohdetekstit nähdään näiden konventioiden ”jälkmodernistisina muunnelmina”: Emmanuèle Bernheimin *Hänen vaimonsa, eli Toinen nainen* (*Sa femme*, 1993) sekä Richard Fordin novellit ”Oma Rauha” (”Privacy”) ja ”Jälleennäkeminen” (”Reunion”) kokoelmasta *Syntien paljous* (*A Multitude of Sins*, 2001). Viimeinen luku käsittelee kertomuksia, jotka syntyivät vuoden 1998 Clintonin ja Lewinskyn seksiskandaalin ympärille. Sen on tarkoitus tuoda esiin ”kertovien rakenteiden provosoiva lukemisen dynamiikka” (s. 15).

Mäkelän tapa analysoida kirjallisia konventioita laajentaa ”epäluonnollista narratologiaa” (*unnatural narratology*), joka on aiemmin keskittynyt vain ”räikeän epäkonven-

tionaalisiin tai ilmeisellä tavalla epäluonnollisiin kerrontatilanteisiin” (s. 32). Samalla Mäkelä haluaa haastaa ”kognitiivis-luonnollisen kertomusteorian prototyypisuuntatuneisuuden” eli muun muassa Monika Fludernikin, David Hermanin ja Lisa Zunshin tavan ”nähdä *kaikessa* kirjallisuuden lukemisessa taustalla luonnollinen sosiaalinen ja psykologinen dynamiikka” (s. 32–33).

Mäkelän tutkimus osoittaa ansiokkaasti, miten narratologinen teorianmuodostus on itse asiassa aina ollut riippuvaista yksittäisten tekstien tulkinnasta, vaikka se tietyssä vaiheessa yrittikin sanoutua irti koko tulkinnan tehtävästä. Kuten esimerkiksi Jonathan Culler on huomannut, jo teosten kuvailu edellyttää tulkintaa, jolloin poetiikka ei voi olla vapaata tulkinnallisuudesta (s. 25). Mutta sen sijaan että näkisi teemat ja rakenteen toisiaan vastavuoroisesti määrittävinä, Mäkelä paikantaa itsensä formalistiseen perinteeseen, jossa ensisijaisia ovat rakenteet: ”Kirjalliset teemat ovat aina kirjallisten rakenteiden eli kerronnan kielen ja järjestymisen tulosta. [–] Tässä tutkimuksessa rakentuva käsitys rakenteiden ja teemojen suhteesta sitoutuu enemmän formalistisiin kuin kontekstualisoiviin lähtökohtiin. [–] [Se on] metodinen askel taaksepäin, takaisin kohti muodon korostusta.” (S. 39–40.) Mäkelä vie kerronnan rakenteet ensisijaistavan tulkintansa niin pitkälle, että näkee kysymyksen siitä, ”miksi juuri uskottomat avio-vaimot ovat kaunokirjallisuudessa alati toistuva aihe”, olevan ”ennen kaikkea narratologinen: kielletyn romanssin kirjallista traditiota on pitänyt ja pitää edelleen hengissä mielten lukemisen ja konstruoinen halu” (s. 39).

Yksi tutkimuksen keskeisistä väitteistä onkin, että narratologinen kysymys kokemusten kerronnallistamisesta on kohdetekstien keskeinen teema (s. 13): ”fiktiiviset mielet rakentuvat kirjallisten mekanismien ehdoilla ja siten myös tematisoivat näitä samoja mekanismeja – ja niiden reunaehtoja” (s. 296). Toisinaan – Mäkelän esittäessä, että kohdetekstit tematisoivat juuri narratologisia kysymyksiä – herää kysymys, projisoiko tutkimus tiettyjä oman aikamme erotteluja ja keskusteluja aiempien vuosisatojen kirjallisuuteen. Mäkelä esimerkiksi luonnehtii *Clèvesin ruhtinatar* -teosta toteamalla, että sen ”work in progress -luonne tekee ekstradiegeettisellä tasolla tapahtuvat skematisaation ja tyypillistämisen prosessit näkyviksi ja nostaa niiden käsittelyn temaattiselle tasolle” (s. 91), että se on ”tiheänä luonnollisista mielen teorioista” (s. 94) ja että sitä luonnehtii ”metafiktiivinen ironia” (s. 98). Lisäksi hän esittää kohdetekstiensä ”purskavan” tajunnankuvausta ja osoittavan yksilöllisen kokemuksen tavoittamisen mahdottomuuden: ”Kohdetekstini osoittavat kuitenkin yhä uudestaan, että kirjallisten tajunnankuvausjaksojen toistuva teema on yksityisen kokemuksen pohjimmainen saavuttamattomuus. [–] Toisin kuin kertomuspsykologinen standardioletus kuuluu, oman elämän kertomuksen kutomisesta ei tule kokemusta eheyttävä, vaan kokemuksellisuutta purkava projekti.” (S. 46–47.)

Tällaiset yleistyksiset ilmentävät Mäkelän halua sanoutua irti ”kontekstualisoivista” tutkimussuuntauksista. Tutkimuksessa ”systemaattisen poetiikan ja yksittäisten tulkinta-

tojen kohtaamispaikkaa etsitäänkin ideologisen tai sosiohistoriallisen kontekstin sijasta *tajunnankuvauksen rakenteiden ja niiden ehdollistamien mieleen ja kokemukseen liittyvien teemojen vuorovaikutuksesta*” (s. 25). Tärkeimpänä kontekstina nähdään kirjalliset konventiot. Kirjallisuuden ja kokemuksen historiallisuuteen uskovalle tutkijalle herää tässä kohtaa kysymys, eivätkö nämä konventiot muotoudu jossakin tietyssä historiallisessa maailmassa. Tutkimuksessa on selvä diakroninen juonne (jota jo sen rakentumista ilmentää), mutta tämä juonne tuntuisi asettuvan jännitteeseen suhteeseen epähistoriallisen juonteen kanssa, jota kannattelee oletus ylihistoriallisesta kokemuksesta ja ”kirjallisesta mielestä” sekä väite, että kohdetekstit edustavat ”maailman tyyppillisintä fiktiivistä proosaa” (s. 28). Itse analyyseissä kiinnitetään huomiota myös historialliseen muutokseen kerronnan muodoissa, paikoin myös muutosten taustalla oleviin aatehistoriallisiin muutoksiin: ”Emman ja modernin lukijan kriisi on yhteinen, sillä molemmat uskovat lähtökohtaisesti, romantiikan ohjaamina, oman sisäisyytensä kahlitsemattomaan ainutkertaisuuteen.” (S. 179.) Tässä Mäkelä näyttää tunnustavan romantiikan merkityksen kulttuurihistoriallisena ilmiönä, aatesuuntauksena, joka vaikutti ratkaisevasti kokemuksen tapoihin ja kokemusten tulkintaan, mutta siihen viitataan vain sivumennen, ikään kuin itsestäänselvyytensä tai triviaalina taustatietona. Kontekstualisoivien suuntausten edustajat epäilemättä pitäisivät tarpeellisena kiinnittää yksityiskohtaista huomiota myös siihen, mitä romantiikka merkitsee tutkittujen tekstien kannalta ja miten tekstit ja kontekstit käyvät dialogia ja määrittävät toisiaan. Voi perustellusti ajatella, että konteksti ei ole mitään tulkittavaan tajunnankuvaukseen nähden ulkoista, vaan kyse on juuri tajunnankuvauksen rakentumisen ehdoista. Eikö uskottomuuden kokemus ja sen saamat merkitykset vaihtelee historiallisesta kontekstista toiseen ja eivätkö myös uskottomuuden kuvausta koskevat kerronnalliset ratkaisut kiinnity näihin konteksteihin? Eikö kokemus ylipäätään ole historiallisesti muuttuva?

Mäkelä toteaa, että ”kognitiivisen narratologian perusolettamus on varmasti myös jokaisen lukijan mielestä intuitiivisesti totta: kertomuksen keskiössä on inhimillinen kokemus, ja tyydyttävä lukukokemus johdattaa meidät tuntemaan nahoissamme, miltä jokin asia jostakin henkilöstä tuntuu” (s. 46). Kuitenkaan tämä oletus ei ole lainkaan itsestään selvä. Viime aikoina narratologit itsekkin ovat kiinnittäneet huomiota siihen, miten vähäisessä roolissa kokemuksen käsite on ollut (narratologisessa) kertomuksen käsitteellistämässä. Itse asiassa myös Mäkelän tutkimuksessa huomio kiinnittyy siinä määrin kokemuksen illuusion kirjalliseen ja tekstuaaliseen tuottamiseen, että kokevan subjektin ja itse kokemuksen voi usein nähdä jäävän analyyseissä syrjään. Esimerkiksi erilaisia kirjallisuuden kuvaamia historiallisesti muuttuvia tapoja kokea uskottomuus ei tutkimuksessa juuri analysoida; sen sijaan pääroolissa ovat ne kielelliset mekanismit, joilla tuotetaan illuusio tajunnasta: ”Tajunnankuvaus muistuttaakin lopulta enemmän kirjallista tuottamista ja kirjallista tulkintaa kuin sisäisen puheen (vapaata tai epäsuoraa) esittämistä.” (S. 59.) Mäkelän pääväitteisiin kuuluu, että kokemusten tulkinta kerto-

musten kehyksessä on perimmiltään ”tekstuaalinen” ilmiö. Siksi esimerkiksi ”ruhtinattaren ’lankeemus’ on [--] enemmän kerronnallista ja tekstuaalista lankeemusta kuin mitään muuta” (s. 77).

Mäkelän väitöskirja on esimerkillinen narratologinen tutkimus juuri analysoidessaan tarkasti ja hienovaraisesti kohdetekstiensä kerronnan rakenteita. Lisäksi se on arvokas puheenvuoro laajemminkin tämänhetkiseen, monitieteiseen kertomuksen tutkimuksen piirissä käytävään keskusteluun. Se esittää erityisen tärkeää kritiikkiä etenkin kognitiivisen narratologian – ja laajemminkin narratologian – ongelmista kirjallisuudentutkimuksen näkökulmasta. Narratologian yksi perusongelma on taipumus luokitteluun sen itsensä vuoksi. Kuten Mäkelä toteaa heti johdannon alussa, ”narratologisia mallinnusyrityksiä on aina luonnehtinut geometrisyys ja monia tutkijoita viehättävä symmetria” (s. 16). Mäkelän tutkimus osoittaa ansiokkaasti, miten narratologisia käsitteitä voi käyttää paitsi luokitteluun myös yksioikoisten luokittelujen kyseenalaistamiseen. Se on parhaimmillaan juuri osoittaessaan tutkimansa ilmiöt kompleksisemmiksi kuin aiempi tutkimus on huomannut, näyttäessään, miten kohdetekstien kerronnan rakenteet kyseenalaistavat dikotomisista luokitteluja, analysoidessaan tekstien huojuntaa erilaisten kerronnallisten strategioiden välillä ja pureutuessaan kaunokirjallisten tekstien erilaisiin ambivalenssin muotoihin.

Mäkelän analyyseissä korostuvat ”kerronnallisten tasojen väliset kynnykset ja ristiriidat” (s. 291). Ne tavoittavat hienosti horjunnan ”ulkopuolisen kertojan objektiivisen raportoinnin ja henkilöahmon omaa sisäistä tulkintaa tai verbalisoitua mukailevan vapaan epäsuoran esityksen välillä” (s. 28), jolloin epäselvää on, onko kyseessä kertojan vai henkilön ääni. Itse asiassa Mäkelä osoittaa koko äänien hierarkialle rakentuvan mallin riittämättömäksi tajunnankuvauksen analysoimisessa. Hän analysoi hienovaraisesti horjuntaa mimesiksen ja diegesiksen välillä (kerrotun maailman ja sitä tuottavan kerronnan välillä) ja pyrkii osoittamaan erilaisten kaunokirjallisten tekstien pohjalta, miten kirjallisen mielen alkuperä ”löytyy jostakin ensimmäisen ja kolmannen persoonan kokemuksellisuuden väliltä, tai niiden erottamattomasta sekoituksesta” (s. 249). Toistuvasti Mäkelä todistaa, että kerronnan rakenteiden analyysi on ratkaisevassa roolissa tulkinnallisiin kysymyksiin vastattaessa. Hän esimerkiksi kyseenalaistaa vakuuttavasti feministiset luennat Chopinin *Heräämisestä* kiinnittämällä huomion ”kertojan aggressiivisuuteen Ednan kokemuksen määrittelijänä” (s. 201). Tutkimus käy läpi etenkin erilaisia tapoja, joilla lingvistisesti tunnusmerkitöntä vapaata epäsuoraa esitystä luonnehtii kiinnittymättömyys kokemuksen subjektiin, eikä sitä voi siten pitää leimallisesti tapana vapauttaa kokeva subjekti kertojan ylivallasta. Usein Mäkelän analyyseissä toteutuu taidokkaasti tarkoin valittujen tekstinkohtien rakenteellisten piirteiden analyysin ja laajempien tulkinnallisten kysymysten välinen vuorovaikutus, mutta useimmiten hän näyttää vain väläyksenomaisesti, miten kauaskantantoisia tulkinnallisia ja teoreettisia seurauksia kerronnan analyysillä on, eikä näistä oivalluksista

edetä teosten kokonaistulkintaan. Tällöin jää selvittämättä, mikä analysoitujen kerronnan piirteiden merkitys ja funktio lopulta on kunkin analysoidun teoksen kokonaisuuden kannalta. Sen sijaan tutkimus kokonaisuudessaan onnistuu muistuttamaan, miten tärkeää on analysoida mahdollisimman monisyisesti niitä erilaisia ambivalenssin sävyjä ja tasoja, jotka ovat ominaisia juuri kirjallisuudelle. Samalla se horjuttaa monia narratologiaan vakiintuneita, liian yksinkertaisia analyysimalleja, kuten taipumusta luonnollistaa kertoja näkemällä tämä joko henkilöhahmona romaanin maailmassa tai kertomuksen todellisena tekijänä. Ylipäätään tutkimus pureutuu ansiokkaasti eri aikakausien kirjallisuudessa erilaisia muotoja saavaan ambivalenssiin ja vuorovaikutukseen kerronnan eri tasojen ja mielten välillä.

Kokemus vs. kertomus

Mäkelän keskeinen (ja ”luonnollisen narratologian premissejä” vastaan asettuva) väite on, että kaunokirjallinen tajunnankuvaus poikkeaa ratkaisevasti todellisista ihmismielistä ja niiden toiminnasta, ja siksi se on ”epäluonnollista”: hänen näkemyksensä mukaisesti kertovalle fiktiolle ominainen ”kognitiivisten tasojen välinen ambivalenssi” tuottaa pikemminkin ”luonnotonta kokemuksellisuutta” kuin ilmentää arkipäiväisiä kokemuksen tapojamme (s. 292). Dorrit Cohnia seuraten Mäkelän lähtökohtana on siis kertovan fiktion erityislaatu muihin diskursseihin nähden – ”ainoa kerronnallisuuden alue, joka tarjoaa tiedollisen pääsyn toisen ihmisen tajuntaan” (s. 42). Mäkelä pitää esimerkiksi kokevan ja kertovan minän sekoittumista fiktiossa todisteena kertovan fiktion asettumisesta ”arkikokemusta” vastaan. Mäkelän ehkä tärkein premissi hänen epäluonnollisen narratologian projektissaan onkin ajatus siitä, että ”kirjalliset konventiot itsessään ovat epäluonnollisia” (s. 260), ja tämä premissi perustuu vahvaan oletukseen ”arkikokemuksen” eli ”luonnollisen” kokemuksen epänarratiivisuudesta (jonka vastakohtana narrativisoitu kokemus on ”epäluonnollista”). ”Arkikokemus” onkin yksi tutkimuksen tärkeimmistä mutta samalla alireflektoituimmista käsitteistä. Mäkelä näyttäisi oletavan ”luonnollisen” arkikokemuksen, jolle on ominaista välittömyys, hetkellisyys, epäjatkuvuus, epäkerronnallisuus, yksitasoisuus, kaikenlainen epäproblemaattisuus. Mutta onko tällaista kokemusta olemassa ja mihin sellaisen oletaminen perustuu? Mäkelä torjuu kognitiivisen narratologian hellimän ajatuksen ”tosimaailman mielenlukemisen” monikerroksisuudesta ja välittynyydestä toteamalla, että se on ”kansanpsykologiaan nojaava näkökulma” (s. 44), mutta joku toinen voisi väittää, että päinvastoin juuri välittömän kokemuksen oletaminen on ”kansanpsykologinen” oletus (mitä se sitten tarkoittaakaan).

Tutkimuksen rakentamassa kertomuksessa ”pahiksen” roolin saa joukko teoreetikkoja, jotka eivät jaa Mäkelän kertomus- ja kokemukskäsitystä. Heihin kuuluvat ennen kaikkea kognitiivisen narratologian edustajat, jotka tulevat lähelle ”kertomuspsykolo-

giassa ja -filosofiassa pitkään dominoinutta käsitystä kertomuksesta elämän, kokemuksen ja minän yhtenäistäjänä” (s. 31). Tutkimuksen taustalla olevassa tavassa hahmottaa kertomuksen tutkimuksen historiaa ja eri perinteitä voi nähdä omat ongelmansa. Mäkelä esimerkiksi väittää, että ”Fludernikin lanseeraama luonnollinen narratologia korvaa klassisen juonta ja kausaliteettia korostavan kertomuskäsitteen kokemuksellisuudella: kertomus ei ole kertomus, jos se ei jollain tasolla heijastele inhimillistä kokemusta esitetyistä tapahtumista” (s. 31). Kuitenkin juuri ”kertomuspsykologian ja -filosofian” (mikäli tällainen kokonaisuus on olemassa) peruslähtökohtana voi pitää juuri ajatusta kokemuksellisuudesta kertomuksen ytimenä. Sitaatin ”klassinen” viittaa ilmeisesti klassiseen narratologiaan. Sen sijaan Mäkelä sivuuttaa pidemmän kertomuksen tutkimuksen perinteen, jossa juuri kokemus on ollut keskeinen käsite narratiivisuuden ymmärtämisessä (esim. Ricoeuria ei mainita koko tutkimuksessa). Samalla se niputtaa yhteen hyvin erilaiset teoreetikot ja teoriaperinteet, kuten kognitiivisen narratologian, ”kertomuspsykologian ja -filosofian” sekä hermeneuttiset kertomuskäsitykset: ”Homologioiden viehäytys perustuu kuitenkin samaiseen yhtenäisyyden kaipuuseen, joka on niin kognitiivisen kertomuspsykologian kuin kirjallisuuden hermeneuttisen tulkinnankin taustalla.” (S. 308.) Mäkelän mukaan tätä sekalaista porukkaa yhdistää taipumus ihannoita kokemusten narrativisointia ”tosielämässä”. Itselleni tämä vastapuolen konstruointi kuuluu väitöskirjan vähiten vakuuttaviin juonteisiin (joka lähenee paikoin karikatyyriä), varsinkin kun ihannoijia ja kaipaajia ei nimetä. Se on ymmärrettävä osa Mäkelän kertomuksen rakentamista, mutta sikäli harmillista, että useat esimerkiksi hermeneuttiseen perinteeseen nojaavat teoreetikot, jotka korostavat kokemuksen välittyneisyyttä ja sitä, miten kokemusten narratiivinen tulkinta läpäisee ja konstituoi meitä kokevina subjekteina, reflektoivat monisyisesti juuri jännitettä kokemisen ja kertomisen välillä ja niiden monimutkaista vuorovaikutusta ja lomittumista (samaa tapaan kuin Mäkelä näyttää kirjallisuuden tekevän). Tämän perinteen pohjalta ”tosielämässä” tapahtuvaan kokemusten tulkintaan liittyvän monitasoisuuden ja ambivalenssin huomioimisen ei tarvitsi merkitä minkäänlaista epäsensitiivisyyttä kirjallisuudessa ilmenevän ambivalenssin erityislaatuisuudelle.

Kokemuskäsitys vaikuttaa suoraan tekstien tulkintaan. Esimerkiksi hermeneuttistyyppisen kokemuskäsityksen pohjalta Fordin ”Oma rauha” -novellin voitaisiin nähdä ilmentävän sitä, miten inhimillisessä kokemuksessa kokeva ja kertova minä lomittuvat ja nivoutuvat jatkuvasti yhteen. Mäkelälle sen sijaan kokemisen ja kertomisen ”limittyminen on juuri kaikessa luonnottomuudessaan” (s. 274) ”arkikokemukselle” vastakkaista ja leimallisesti kirjallisten konventioiden tuottamaa. Mäkelän mukaan kokemuksellisuuden keskiö tuntuu olevan hukassa, kun ei ole selvää, ”onko nyt kyse myöhemmän, kertovan minän kyvystä tulkita ja rekonstruoida – kerronnallistaa – aiempaa, hämmentävää kokemustaan” (s. 265). Hänen nähdäkseen Fordin novellissa sekä

välittömän kokemuksen esityksessä että sen jälkikäteisessä kerronnallistamisessa ”epäonnistutaan”: ”Kertoja ei kykene sen paremmin luotettavaan tulkintaan jälkikäteen kuin palaamaan aiempaan kokemukseensa.” (S. 265.) Epäonnistumisen sijaan tämän voisi nähdä ilmentävän kokemusten kerronnallistamista loputtomana uudelleentulkinnan prosessina: sitä miten kokemuksessa ei ole koskaan erillistä välittömän kokemuksellisuuden ydintä ja siitä irrallista kertovaa minää, vaan meillä on vain jatkuvasti uudelleentulkittuja ja eri tavoin välittyneitä kokemuksia. Mäkelä asettaa vastakkain kokemuksen konstruoinnin ja (välittömän) kokemuksellisuuden ja näkee kirjallisen esitystavan mahdollistavan sen ”kognitiivisen tempun”, että sekä kokeminen että kertominen tapahtuvat kertovassa diskurssissa (s. 272). ”Tempu” näyttäisi toiselta, jos pohdittaisiin, miten kokeminen ja kertominen läpäisevät toisensa myös ”arkikokemuksessa”.

Viimeisessä luvussa Mäkelä selvittää, ”voiko luonnollinen (tosielämän) kertomuksellisuus saada luonnottomia (’kirjallisia’) piirteitä” (s. 292). Kyseisessä ilmiössä (tosielämän romanssin tulkitseminen kaunokirjallisuudesta tuttujen romanssikaavojen kautta) voisi kuitenkin nähdä olevan kyse ylipäätään kulttuuristen tulkintamallien (tai konventioiden) keskeisestä roolista siinä, miten tulkitsemme kokemuksia (omiamme ja muiden). Kulttuuriset tulkintamallit ohjaavat kaunokirjallisuuden kirjoittamista ja lukemista, henkilöhahmojen tulkintatapoja teosten fiktiivisissä maailmoissa ja kaikkea muutakin kulttuurista esittämistä (esim. elokuvan ja mainonnan kerronnalliset keinot). Lopussa Mäkelä toteaaakin, että ”olla on teoreettisesti ja metodisesti vaarallisella alueella, jos pyritään vetämään tiukkoja rajoja kirjallisen tuttuuden ja arkikokemuksen välille”, sillä kulttuuriset esitystavat ”vaikuttavat mihin hyvänsä kertomuksen konstruointiprosessiin” (s. 260). Kuitenkin läpi tutkimuksen on tehty pesäeroa kognitiiviseen narratologiaan sekä ”kertomuspsykologiaan ja -filosofiaan” juuri korostamalla kirjallisuuden kuvaaman kokemuksellisuuden välittyneisyyttä (jolloin ”arkikokemuksen” mitä ilmeisimmin oletetaan olevan välitöntä tai ainakin jollakin tavoin ratkaisevasti vähemmän välittyneitä). Mäkelän loppupäätelmiin kuuluu, että epäluonnollisen narratologian ei tulisi keskittyä vain ”kerronnallisiin erityistapauksiin”, vaan sen tulisi nähdä myös kirjallisten konventioiden epäluonnollisuus, ja tämän nähdäkseen sen tulisi tehdä selkeämpi ero ”kirjallisen mielen ja arkikokemuksen välille” (s. 364). Hänen tutkimuksensa vie narratologiaa tervetulleeseen suuntaan analysoimalla kirjallisuuden erityisiä tapoja tuoda kertominen, eläminen ja tulkinta yhteen, mutta sen sijaan tässä tehtävässä onnistumista ei nähdäkseen palvele vastakkainasettelu ”luonnollisen” kokemuksen ja kirjallisuuden kuvaamaan ”luonnottoman” kokemuksellisuuden välillä.

Vaikka näistä teoreettisista lähtökohdista voi olla eri mieltä, on selvää, että tutkimuksen esittämät kysymykset ovat tärkeitä ja että tutkimus tarjoaa runsaasti hyödyllisiä välineitä niin vaikeiden kerronnan rakenteita koskevien kysymysten kuin laajempien teoreettisten linjausten tarkempaan hahmottamiseen. Tutkimus on kiehtovimmillaan

juuri kysymysten esittäjänä ja hurmaavimmillaan, kun se jättää avoimesti kysymykset kysymyksiksi, tähän tapaan: ”Tämän tutkimuksen tarpeita varten kysymyksen mielestä ja qualiasta voi kuitenkin jättää kysymykseksi. Entä jos romaanikerronta ei olekaan vastaus kysymykseen, miltä jokin jostakin henkilöstä tuntuu, vaan juuri itsessään se kysymys – what is it like?” (S. 170.) Nähdäkseni Mäkelä vie narratologista kirjallisuudentutkimusta hedelmälliseen suuntaan halussaan tehdä oikeutta kirjallisuuden ratkeamattomalle jännitteelle tutun ja oudon välillä sekä tekstien asettamille tulkinnallisille haasteille (s. 34–35). Tutkimus on parhaimmillaan juuri vastatessaan herkkävaistoisesti kohdetekstien tulkinnallisiin haasteisiin, ja pidän erittäin tarpeellisena sen kritiikkiä ”kognitiivis-luonnollisen kertomusteorian prototyyppisuuntautuneisuutta” vastaan. Kun formalistisen perinteen laahuksena tutkimuksessa kulkee tarve yleistyksiin, ja ongelmallisimmillaan se on mielestäni kohdissa, joissa se tekee laajoja yleistyksiä (esim. konstruoidessaan vastapuolen, väittäessään kohdetekstiensä edustavan ”tyypillisintä” mahdollista kirjallisuutta tai nähdessään tekstien välillä liikaa yhtymäkohtia). Kognitiivista narratologiaa kohtaan suuntaamastaan kritiikistä huolimatta myös Mäkelän tutkimuksessa on juonne, joka liittyy prototyyppien rakenteluun, mutta onneksi tekstianalyysit samalla purkavat näitä yleistyksiä tavalla, joka säilyttää jännitteen tutun ja oudon, yleisen ja erityisen välillä.

Tutkimus kertomuksena

Mäkelä määrittelee jo johdannossaan tutkimuksensa ”kertomukseksi”, ja kertomuksena se jäljittää dynamiikkaa, jossa kirjallisista konventioista tulee lukemisen konventioita (eli tulkintastrategioita) (s. 38, 60). Näin käy monille kohdetekstien sankarittarille, näin käy narratologeille, näin käy tutkimuksen tekijälle, ja juuri tähän käänteeseen huipentuu tutkimuksen ”kertomus lukevasta mielestä, joka kouliintuu tutkimuksen edetessä havaitsemaan yhteyksiä kerronnallisten ja temaattisten konventioiden välillä ja lukemaan fiktiivisiä kertomuksia toisiaan vasten”: ”Tässä viimeisessä käsitteilyluvussa on siis tultu tilanteeseen, jossa lukija liittyy samaan jatkumoon aikaisempien kohdetekstien henkilöhahmojen ja kertojien kanssa: tuottamaan koherenssia ja symmetrioita sinne, missä niitä ei ole.” (S. 360.)

Tutkimus jäljittää hienosti eri tasoilla ilmenevää kerronnallistamisen halua (henkilöhahmojen, kertojien, kirjailijoiden, lukijoiden, tutkijoiden), mutta lopussa se saa myös moraliteetin sävyjä, kun se päättyy varoittamaan tämän halun vaaroista. Erityisesti se varoittaa arkikokemuksen ja kirjallisten kehysten sekoittumisesta ja perustelee kohdetekstien valikoitumista juuri niiden ”varoittavuudella”: ”Aviorikoksen ja huikentelevaisuuden kirjallinen perinne koostuu nimittäin varoittavista esimerkeistä siitä, mitä seuraa kirjallisten kehysten ja arkikokemuksen sekoittumisesta.” (S. 362.) Lopuksi Mäkelä sijoittaa itsensä samaan perinteeseen kuin Emma Bovary,

Prinsessa Diana ja Monica Lewinsky: kirjallisten sankarittarien jatkumoon, jotka projisoivat kirjallisia kehyksiä tosielämään. Tutkimus on koskenut hänen lukukokemustaan, hänen kehittymistään lukevana mielenä, joka kasvaa osaksi tätä traditiota mutta samalla kouliintuu tiedostamaan vaarat, joita piilee kirjallisten lukustrategioiden soveltamisessa ”tosielämään”. Vaikka käännettä on ennakoitu jo johdannossa, silti se yllättää, varsinkin kun tekijä täten kohdistaa katseensa itseensä sekä kertomuksen kertojana että sen varoittavan esimerkin rooliin ajautuvana päähenkilönä. Lopetuksessa onkin aimon riemastuttavaa itseironiaa.

Itseironia kertoo tietysti itseluottamuksesta: kertojalla ja kerronnallistamisen vaaroihin lankeavalla mutta tarpeen tullen kirjallisten kehysten ”juonikkaaseen hyväksikäyttöön” (s. 365) kykenevällä päähenkilöllä on varaa nauraa itselleen. Väitöskirjan kertojaksi hän onkin poikkeuksellisen itsevarma, jo tutkijanidentiteettinsä löytänyt ja kansainvälistäkin mainetta niittänyt narratologi. Hänen kerrontansa on sillä tavoin itsereflektiivistä, että se kutsuu lukijoita pohtimaan tutkimustekstiä myös kerrontana. Kertoja tekee näkyväksi kertomuksen juonen, ottaa paikoin itseironista etäisyyttä omaan kerrontaansa, esittää rohkeita väitteitä ja paikoin myöntää epävarmuutensa. Vain yhdessä asiassa kertoja on oudon kaino: hän ei juurikaan viittaa itseensä ensimmäisessä persoonassa, tosin loppua kohden hieman enemmän. Kyse on tietysti suomalaisen tieteellisen kirjoittamisen (tai tieteellisen kerronnan) konventiosta. Mutta olisiko siitä jo aika luopua ja siirtyä kursailematta ensimmäisen persoonan kerrontaan?

Itsereflektiivisyydellään väitöskirja sai minutkin pohtimaan omaa kerronnallistamisen haluani tutkimuksen lukijana. Yritin hahmottaa tutkimuksen juonta (jota tekijä itse tekee anteliaasti näkyväksi läpi kertomuksen ja lopussa kokoaa tärkeimmät juonenkäänteet), vaihtoehtoisia juonenkulkuja sekä kertomuksen taustalla lymyviä oletuksia ja hahmoja (kuten nuo vääränlaista tai vähintäänkin epäilyttävää kertomuskäsitystä kannattavat ”pahikset”, joihin epäilen itsekini kuuluvani...). Itsereflektiivisyydellään teksti myös kutsuu soveltamaan itseensä samoja lukustrategioita, joita se itse käyttää ja käsittelee. Tekstin analysoidessa erilaisia kerronnallisen horjunnan muotoja aloin esimerkiksi kiinnittää huomiota siihen, miten tutkimus horjuu näiden kahden ääripään välillä: juuri omaa kertomuksellisuuttaan korostaessaan sitä leimaa itseironinen pohjan vieminen omalta tutkimukselta, mutta samalla se on kunnianhimoisesti suuntautunut ”narratologisen tulevaisuuden” rakentamisen utopistisia sävyjä saavaan projektiin.

Oma kysymyksensä on, onko tutkimus todella pelkkä ”kertomus”. Mäkelän konstruktioismi menee niin pitkälle, että hänen mukaansa ”jatkumo valittujen kohdetekstien välillä ei ole jotain minkä olemassaolon pyrin todistamaan, vaan tutkimuksellinen rakennelma” (s. 60). Rakennelmaluonnetta korostaa tekstien lukeminen etenkin suhteessa *Madame Bovaryyn*, joka tällöin asettuu eräänlaiseksi arkkitekstiksi. Itse ajattelisin, että tutkimus onnistuu vakuuttamaan lukijan bovariaanisen jatkumon olemassaolosta siten, että

tulkinta koskee jotakin todella olemassa olevaa. Konstruktionististen suuntausten ongelmana on juuri taipumus nähdä vaihtoehtoina joko tulkinnan tunnistaminen ”konstruktioksi”, jossa tutkija heijastaa todellisuuteen oman rakennelmansa, tai sortuminen objektivismin harhaan, uskoon siihen, että tutkija löytäisi todellisuudesta annettuna oman rakennelmansa. Sen sijaan hermeneuttisessa tieteenfilosofisessa ja tulkintateoreettisessa perinteessä kyseenalaistuu edellä mainittu vastakkainasettelu: tulkinnan nähdään tapahtuvan tutkijan historiallisen maailman ehdollistamana ja tutkijan kysymyksenasettelujen ja teoreettisten käsitteiden ohjaamana, mutta tämän ei nähdä tarkoittavan sitä, etteikö tulkinta koskisi jotakin todellista, olemassa olevaa, tai että tutkimus olisi ”pelkkä sepite” (vaikka tulkitessaan myös rakentaisi kertomuksen). Mielestäni Mäkelän tutkimus onkin enemmän kuin pelkkä kertomus muiden joukossa. Se pohtii kiinnostavasti lukija(konstruktio)n merkitystä tulkinnan prosessissa, mutta paikoin tämä korostus uhkaa peittää näkyvistä sen, että samalla on kuitenkin kyse jonkin todellisen (kuten kokemusten, omien ja muiden, tekstuaalisesti rakentuneiden tai välittyneiden) tulkinnasta. Kysymys kertomuksen ja tutkimuksen suhteesta johdatteekin kokemuksen luonnetta sekä toden ja fiktion välistä suhdetta koskeviin filosofisiin peruskysymyksiin.

Entä kuka on väitöskirjan kertomuksen implisiittinen lukija? Väitöskirja on niin sisällä narratologisessa diskurssissa, ettei se välttämättä kaikilta osin avaudu narratologiaan vihkiytymättömille lukijoille, ja pitäisin sen implisiittisenä lukijana juuri kanssannarratologeja. Siksi herääkin kysymys, miksi kirja on kirjoitettu suomeksi. Sen tärkeimmät keskustelukumppanit ovat ulkomaisia narratologeja, ja se toimisi luontevammin puheenvuorona kansainvälisessä narratologisessa keskustelussa. Suomalaisista kertomuksen tutkijoista vain muutama otetaan mukaan keskusteluun, eikä tässä keskustelussa edetä kovin syvälle.

Suomenkielisyydellään kirja toisaalta palvelee erinomaisesti tarvetta tuoda nykykeskusteluja suomalaiseen kirjallisuudentutkimukseen. Suomalaiset lukijat voivat oppia kirjasta paljon, sillä Mäkelä tuntee nykynarratologian kentän ihailtavan hyvin ja hänen tutkimuksensa antaa monipuolisen kuvan meneillään olevien keskustelujen eri haaroista. Mäkelän tutkimus sopii myös muille kuin narratologeille, niin taitavasti ja selkeästi se on kirjoitettu. Sen rakentama kertomus pitää otteessaan ja sisältää useita suorastaan herkullisia kohtia. Sitä vie eteenpäin käsin kosketeltava narratologinen intohimo. Suosittelenkin Mäkelän tutkimusta myös narratologiaan skeptisesti suhtautuville, sillä tämä on narratologiaa viihdyttävimmillään! Tällainen yhdistelmä tieteellistä intohimoa ja itseironian kykyä tuottaa älyllisesti kunnianhimoista, raikasta ja keskustelua eteenpäin vievää tutkimuksellista proosaa. Kirjoittajan lahjakkuudesta nimenomaan narratologisena kirjallisuudentutkijana ei ole epäilystäkään. Jään mielenkiinnolla odottamaan kertomuksen jatko-osia.